

הרב עמיחי כנרתי

מהות הקנין בקידושי אשה*

הקדמה: מהו לשון קנין הנאמר בקידושי אשה

מושג ה"קנין" הוא מהמושגים שמשמעותם אינה אחידה בכל ההלכות, ויש לו מספר אפשרויות ודרגות:

א. קנין חפץ - הוא קנין גמור, אפשר לעשות בו לפי רצון הבעלים, ואפילו להשחיתו ולשורפו¹.

ב. קנין עבד כנעני - עבד כנעני "גופו קנוי", הוא של אדונו לגמרי. אמנם הוא אינו יכול להורגו ח"ו, אבל הוא יכול לצוות עליו לעשות מה שברצונו. ואמרינן בו "מה שקנה עבד קנה רבו", מפני שהוא ממש של אדונו.

ג. קנין עבד עברי - אינו ממש של אדונו, אבל יש בו שיעבוד מסוים², יותר מאשר פועל, ואכמ"ל.

י"ל לע"ע לגבי קנין אשה, המבואר במשנה בתחילת קידושין "האשה נקנית בשלושה דרכים"³, לאיזה דבר קנאה בעלה? האם היא חייבת לשרתו, והאם מה שקנתה שייך לו?

(*). ויהיו הדברים לע"נ א"מ היקרה מרת שולמית פרידה ע"ה, האירה עולם בטוב וחסד, נלב"ע לפני עשר שנים, תנצב"ה.

ואזכיר כאן לתודה ולברכה את ישיבתנו באיתמר בה לומדים כעת מסכת קידושין, ואת ראש הישיבה הרב אביחי רונצקי זצ"ל שנלב"ע לפני כחודש, תלמיד חכם ורב פעלים לכלל ולפרט, תנצב"ה.

א). מהצד הממוני, ומהצד האיסורי הוא רק כשאין בזה איסור בל תשחית.

ב). רבא אמר שגם עבד עברי גופו קנוי (קידושין טז, א וכת, א), ובאר שם הריטב"א דהיינו קנין איסור, שהוא מותר בשפחה כנענית וצריך גט שחרור.

ג). ורק שם נמצא מושג הקנין לגבי קידושין! (אבל הרמב"ם בהל' אישות הרבה להשתמש בלשון זו, וצ"ע). ומבואר בגמ' שם שלשון קיחה כתובה בקידושין, וקיחה נקראת קנין, עיי"ש. ועכ"פ נראה שנקטו בתחילת המסכת לשון מיוחדת ונדירה זו, ולא הלשונות התדירים (קיחה, אירוסין או קידושין) להעמיד בתחילת המסכת את הנידון החשוב הזה, מהו היחס בין האשה לבעלה. וע"ע לקמן מדוע חכמים שינו לשון זאת לקידושין.

בעז"ה נבאר כאן מספר אופנים להבין זאת.^ד.

[ובאמת שלא ברור ומוחלט כ"כ שיש גדר "קנין" בקידושין, שאולי כוונת הגמרא^ה לומר שהמשנה נקטה לשון זו, אע"פ שאינה נכונה ממש כלפי אשה, מפני שקידושי כסף נלמדים מקנין שדה, והוא נקרא קנין^ו, ודוחק לומר כך. ועוד יתכן, שאין בכלל גדר "קנין", אלא שהקיצה נעשית בצורה של קנין, ובאופן זה נקט בספר פרי משה (לרב משה מאיר סג"ל שליט"א) על קנינים, סימן ס'].

אינו קנין "הגוף"

ובתחילה נשלול את האפשרות לבאר שהאשה שייכת לגמרי לבעלה, דהיינו שהיא קנויה לבעלה קנין הגוף, כעבד כנעני, וכמו קנין חפצים רגיל. ודבר זה מפורש בקידושין (ו, ב): "אשה לא קני ליה גופה", ולא כעבד.

ומה שנמצא בחז"ל בכמה מקומות "מה שקנה עבד קנה רבו, ומה שקנתה אשה קנה בעלה", בפשטות אינו באותו גדר, אלא מה שקנתה אשה קנה בעלה הוא רק לקנין פירות, ראה היטב ברמב"ם הל' זכיה ומתנה (ג', י"ב), ובמגיד-משנה (שם) שמקורו של הרמב"ם בירושלמי^ז. ועוד ישנה תקנת חכמים שמעשה ידיה ומציאתה של האשה קנויים ממש לבעלה, ראה ברמב"ם הל' אישות (י"ב ג'-ד').

ומה שנמצא בחז"ל דבר חידוש שאשת כהן אוכלת בתרומה, מפני שנחשבת "קנין כספו" של הבעל (ראה קידושין ה, א), כבר באר באריכות בשו"ת אבני

ד). וכדאי לעיין בקונטרסי שיעורים (לגרי"ז גוסטמן זצ"ל) סי' א ובשו"ת דברי יציב אה"ע סי' נה-נו, שהאריכו והרחיבו הרבה במהות הקנין של הקידושין, כיד בקיאותם ועיונם הטובה. וכן הרחיבו במאמר גדר הקידושין בגמ' "מתבתא" (עוז והדר) באוצר העיונים במערכה הראשונה. וכאן ניתן מה שהתבאר בענין זה בס"ד מתוך מה שנתן חלקנו בתורתו.

ה). והם דברי הסבוראים או הגאונים כידוע, עיי"ש בריטב"א, ואכמ"ל.

ו). אמנם בתוס' (ב, א ד"ה משום) מבואר שלשון "קנין" הוא פשוט ומוכן בסברא, ומתאים לגדר קידושין, והגמ' שם רק תמהה מדוע פעם כתוב לשון קנין ופעם לשון קידושין, ודוק.

ז). וברש"י סנהדרין דף ע"א, א: "על מנת שאין לבעליך רשות בהן - דאי לא אמר לה הכי זכה בהן בעל, דלא עדיף ממצאיתה", ומשמע לכאורה שזכה הבעל ממש במתנתה, וכבר דנו בדבריו.

מילואים (סימן י"ז) שאינה שפחתו, אלא הקנין האיסורי שבה מועיל לגבי תרומה, ו"קנין כספו" לגבי האשה היינו שהיא קנויה בקנין כסף^ח, עיי"ש היטב בדבריו^ט.

ומש"כ רש"י במנחות (מג, ב): "דאשה נמי שפחה לבעלה כעבד לרבו"^י, צ"ל שכוונתו לדימוי בעלמא.

וממוצא דבר עולה לנו שאשתו של אדם אינה קנויה לו ממש, ואינה "שלו". ומה שמבואר בגמ' קידושין (ו, א) שאפשר לקדש אשה בלשון "הרי את שלי", והוא מהלשונות הוודאים ולא המסופקים, עיי"ש, צ"ל כמו שכתב הגרמ"פ זצ"ל בדברות משה (שם הערה מו, עמ' רט) שבאמת אין גופה קנוי לו, ואינה באמת "שלו", ו"מ"מ מקודשת בלשון זה, מטעם דנקרא כן בלשון אינשי"^{יא}. ודוק.

(ח). וכביאור רס"ג עה"ת שם.

(ט). ועיי"ש בדברי המלב"ם עה"ת [ואמנם בתוס' הרא"ש בקידושין שם כתב: "כיון שמושל עליה ומשועבדת לו מיקרי קנין כספו", וכע"ז כתב הוא גם בכתובות ב, א: "דהאשה קנין כספו של האיש כמו עבדו שורו וחמורו", וצ"ע איך יישב דברי הגמ' לעיל שאינה קנויה קנין הגוף. וכבר העירו שתוס' הרא"ש עצמו בקידושין ז, ב פירש קנין כספו מצד שנקנית בכסף, ראה באוצמ"ה ובהערות המהדיר על תוס' רא"ש, וצ"ע].

(י). וכבר תמה ע"ז בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ו, סי' ב): "ולולא דמסתפינא הייתי אומר שצריך למחוק, דח"ו לרש"י לומר דברי הבל כזה, דמן התורה הא ליכא שום שעבוד על האשה לבעלה חוץ מתשמיש, ולענין תשמיש הוא משועבד לה יותר דהא עליו איכא גם איסור לאו, ורבנן שתיקנו שמעשה ידיה לבעלה הא כנגד זה חייב במזונות, ואינה מחוייבת לעשות רק עניני הבית ולא עבודת שדה ומעט עשייה בצמר שהיא מלאכה קלה ממלאכות שדרכן של בנות העיר בזה, עיין בש"ע אהע"ז ריש סי' פ', והמזונות מחוייב שלא לגרוע מכפי דרך משפחתה ודרך משפחתו ובכל אופן לא פחות מכפי שהוא אוכל, וכן שמחוייב בכסות לפי מנהג בנות העיר ולפי דרך המשפחות שלו ושלה דעולה עמו ואינה יורדת עמו ומחוייב לכבדה ואינו יכול לילך מביתו בלא רשותה רק למלאכתו הידוע לה, והבעל אדרבה מחוייב לעשות כל המלאכות שצריך האדם לפרנסה כלשון שתיקנו לכתוב בכתובה, ואף להשכיר עצמו סברי התוס' בשם ר' אליהו בכתובות דף ס"ג ד"ה באומר שהוא מחוייב, ונמצא שאדרבה הוא יותר עבד לה מכפי שהיא שפחתו, וצ"ע ג". וע"ע דברי הריטב"א בסוף המאמר כאן.

(יא). אנשים רגילים לומר "זו האשה שלי", אבל גם "זה הבן שלי", ואפילו "זה האבא/הרב שלי"... והיינו שמילה זו בלשון האנשים מביעה קשר, ולא דוקא בעלות.

האם יכול האיש לצוות על אשתו שתעשה כרצונו?

הנה כתוב בתורה שהאשה התקללה: "והוא ימשול בך" (בראשית ג, טז). ואמנם ברש"י שם מבואר שהוא מוסב לגבי תשמיש, והולך על הכתוב לעיל "ואל אישך תשוקתך", אבל רוב המפרשים בארו שכתוב כאן ענין כללי, שהבעל מושל באשתו, ונביא לשונם: "תשוקתך משמעתך, והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו" (ראב"ע, והוא חידש זאת כבר ברישא של הפסוק, והרמב"ן השיגו). "והוא ימשול בך - לצוות עליך מה שירצה כאדון על עבד" (רד"ק). "וענשה שלא תהיה היא מצוה עליו עוד, והוא יצוה עליה כל רצונו" (רמב"ן).

ולכא' מבואר כאן דבר חידוש שלא שמענו כמותו, שיכול הבעל לצוות לאשתו לעשות כרצונו. וכמדומה שלא נזכר דבר כזה בש"ס ופוסקים^(ב). ויותר ניחא לומר שאינו "דין", אלא מציאות, שהאשה בד"כ בטבעה שומעת לבעלה^(ג) וניחא לה בזה^(ד). וכן שאר הדברים שבפרשה שם הם קללות שהתקללו האדם ואשתו וזרעם, אבל אינם בגדר ציווי (מלבד שהוא לפני מתן תורה), ואין "חובה" כזאת. ולמשל ברור שיכולה האשה להקל עליה את צער הלידה, ואין היא עוברת בזה על הוראת התורה "בעצב תלדי בנים"^(ה).

ומלבד המציאות והטבע, כמו שהתבאר, מבואר בחז"ל (תנא דבי אליהו פ"י) שבאמת כך ראוי: "אין אשה כשרה אלא העושה רצון בעלה".

(ב). ולגבי מלאכות מבואר להדיא שרק מספר מלאכות היא חייבת לעשות עבורו, ומדרכנו, ושאר דברים אינה חייבת. ובפשטות גם אם מצווה אותה בשאר דברים אינה "חייבת", אלא שכך טבעה.

(ג). במגילת אסתר: "להיות כל איש שורר בביתו", ומבואר בגמרא שיצא אז שחוק בעולם עליו, "אמרי: מאי האי דשדיר לן להיות כל איש שורר בביתו? פשיטא, אפילו קרחה בביתה פרדשכא ליהוי" (מגילה יב, ב).

(ד). דהיינו שאשה בטבעה (על דרך הרוב) אכן שמחה וניחא לה בזה שיש לה בעל שמדריך וקצת "ימשול בך", וראה היטב בספר בנין עדי עד לרב יואל שורץ שליט"א עמ' 66 ועמ' 84.

(ה). ראה תחומין כב עמ' 436, ש"לא שמענו ולא ראינו שמי מהפוסקים יאסור זאת", אע"פ שמפורש "בעצב תלדי בנים". וראה אנצ' הלכתית רפואית (לרב פרופ' אברהם שטינברג שליט"א, מהד' ירושלים תשס"ו) ערך לידה עמ' 230, 237 [וכן כתוב "בזיעת אפך תאכל לחם", ומותר לאדם להקל מעליו עול המלאכה. וכבר התבטא חכ"א שליט"א שמותר לנהג טרקטור שחורש אדמתו להתקין לו שם מיזוג אויר. וראה במס"י סוף פרק כא שיש בכך איזה "מס שפורע כל המין האנושי", שמצד אחד לגבי כל אחד "אין להמלט ממנו" לגמרי, ומצד שני יכול להתקיים מבחינת כל אחד אפילו במעט השתדלות].

וברמב"ם (אישות סוף פט"ו) כתב: "וכן ציוו חכמים על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי, ויהיה לו עליה מורא, ותעשה כל מעשיה על פיו, ויהיה בעיניה כמו שר או מלך, מהלכת בתאוות ליבו, ומרחקת כל שישנא. וזה הוא דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים הטהורים בזיווגן, ובדרכים אלו יהיה ישובן נאה ומשובח". ולשון ציוו חכמים אפשר להבין כציווי גמור, או הדרכה איך ראוי להיות, ראה אור אברהם (לרב גורביץ שליט"א. על סהמ"צ, ח"ב, עמ' תעט).

ובס"ד מצאתי שכ"כ להדיא המקנה (קידושין ל, ב): "לא מצינו באשה שתהא מחוייבת לציית אותו בדבר שאין נוגע להנאתו בשימושה. דאף שאמרו בנדרים אין לך אשה כשירה בנשים אלא שעושה רצון בעלה, אבל חיובא ליכא". וראה מש"כ בזה בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ז, סוף סי' כח).

ונראה להביא קצת ראיה לדברי המקנה מדין הסבה של נשים בפסח, שאשה פטורה "מפני אימת בעלה שכפופה לו" (ראה פסחים קח, א ורשב"ם שם), ומ"מ אשה חשובה חייבת בהסבה, ומשמע שאינו ציווי לה להיות כפופה לו, אלא טבע, ואשה חשובה אינה כ"כ בטבע הזה.

אפשרות א': קנין איסורי, שאסורה על אחרים בלי גט

אם כן, מהו אותו קנין מסויים שהאיש קונה את אשתו, ואליו התכוונה המשנה תחילת קידושין: "האשה נקנית?"

כתב רבינו יהונתן מלוניל שם: "האשה נקנית לבעלה להצריכה ממנו גט", וכ"כ הר"ן על הרי"ף כאן. וכ"כ במאירי: "ושאינה ניתרת לשום אדם עוד בחייו אלא בגט" (וראה לקמן דבר נוסף שכתב המאירי).

ולפי זה מבואר שהקנין הוא איסורי, וכמש"כ בהערות הגרי"ש אלישיב זצ"ל: "מתניתין האשה נקנית וכו'. כתב הר"ן נקנית לבעלה להצריכה ממנו גט, וצ"ב הא נקנית להיות אשתו, ומה פירש הר"ן דכל הנפק"מ להצריכה ממנו גט. ונראה דלשון נקנית קשיא ליה, דהרי זכויות ממוניות ליכא מדאורייתא לבעל באשתו, ואפילו הזכויות שיש לבעל באשתו זהו רק לאחר הנישואין אבל לא בקידושין^(ט),

(טז). לגבי נישואין מצאנו לשון קיחה "ארס אשה ולא לקחה", וכן מצינו בסוגיה קישין ה, ב "חופה קונה בעלמא", ועצם הנידון שם בסוגיה שחופה תקנה (קידושין) משמעותה כך שיש בחופה צד של קנין. ולכא'

וא"כ לשון נקנית אינו מכוון. לזה פירש הר"ן דאין הכוונה לקנין ממוני אלא קנין איסור, דהיינו שהיא תצטרך ממנו גט וזהו משום האיסור שבה".

וכ"כ באבני מילואים (שו"ת, סי' יז), ובחלקת יואב (אה"ע סי' ו', בהערה), שהקנין הוא קנין איסורי, עיי"ש.

ומונח זה של "קנין איסור" מקורו בראשונים לגבי עבד עברי, ראה רמב"ן, רשב"א וריטב"א (קידושין טז, א), וכן לגבי עבד כנעני, ראה ריטב"א ור"ן (גיטין לה, א), ועוד [ונראה שלפ"ז לשון "קנין" כאן הוא מושאל, דמיון מושג הקנין בממונות].

אפשרות ב': קנין לתפישת הקידושין בלעדית

כתב המאירי כאן: "כלומר האשה נקנית למקדש לענין שלא יהא אחר יכול לזכות בה, ושאינה נתרת לשום אדם עוד בחייו אלא בגט". ומבואר בדבריו שקנין הקידושין הוא בכך שקידושין של אחר לא תופשים בה. ולא רק איסור ביאה על אחר, אלא גם לא תפשו כלל הקידושין, מפני הצד הקנייני שיש לבעלה בה.

ונראה שדבריו קשורים למה שנחלקו הפנ"י והאבנ"מ האם קידושין אינם תופשים באשת איש מחמת עצם הקניין של בעלה, או מפני הצד האיסורי החמור.

וז"ל הפני יהושע בגיטין (מג, א): "לא משכחת קידושין אחר קידושין, דכיון שתפסו קידושין של ראובן הרי היא ברשותו ואין לה יד לקבל קידושין מאחר". והאבני מילואים (סי' מד ס"ק ד) חלק עליו, וכתב שבסוגיה בקידושין סו, ב מבואר שהגמ' שואלת מנין שאין קידושין תופשים באשת איש, ועונה מצד שהוקשו כל העריות החמורות, עיי"ש. וכתב: "אלא ודאי דאפילו באשת איש הוי תפסי קידושין, אי לאו דהוא מחייבי מיתות ב"ד ונפקא ליה מהקישא דהוקשו כל העריות".

צ"ע צד הקנין בנישואין, וראה אבי עזרי (אישות ג, יג) שנישואין לכא' אינן קנין, אלא דין לכמה דברים שצריכים שתהיה ברשותו וכו', עיי"ש. וא"כ נראה מוכח גם מזה שגדר קנין המדובר בנישואין או בקידושין אינו ממש "קנין", אלא ענין אישות ואיסור.

אפשרות ג': קנין לזכות על עזרתה ושימושה עבורו

הנה כתוב בתורה: "לא טוב היות האדם לבדו, אעשה לו עזר כנגדו", ומבואר שהאשה עוזרת לבעלה בחייו, וכגמ' ביבמות (סג, א): "אשכחיה רבי יוסי לאליהו, א"ל כתיב "אעשה לו עזר כנגדו", במה אשה עוזרתו לאדם? אמר לו, אדם מביא חיטין, חיטין כוסס? פשתן, פשתן לובש? לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו?". ומ"מ אינו לשון ציווי וחובה, וקודם מתן תורה.

ומה שנמצא בחז"ל "מלאכות שהאשה עושה לבעלה", ראה כתובות נט, ב ואילן, וברמב"ם הל' אישות (כ"א הלכות א' ז'). בפשטות כל חיוב זה תקנה מדרבנן, ואינו מגדיר את עצם קנין האשה.

אבל הפנ"י שם חידש: "לכאורה נראה קצת ראייה דחייבת אפילו מדאורייתא, כדאיתא ביבמות פ' הבא על יבמתו אהא דכתיב אעשה לו עזר כנגדו דאדם מביא חטים מן השוק חטים כוסס כו', אלמא דאורחא דמילתא הכי הוא שהאשה עושה מלאכת צורכי הבית".

[ויל"ע בכוונת הפנ"י, האם דיני ופרטי המלאכות שם הם מדאורייתא, או שכוונתו לגדר כללי של להיות "ברשותו" לשמשו. דהנה איתא בקידושין (ל, ב) לגבי מצוות מורא מהאב: "ת"ר: איש - אין לי אלא איש, אשה מניין? כשהוא אומר: תיראו - הרי כאן שנים; א"כ, מה ת"ל איש? איש סיפק בידו לעשות, אשה אין סיפק בידה לעשות, מפני שרשות אחרים עליה". ובארו שם תוס': "שיש רשות אחרים עליה - ואף על גב דמעשה ידיה לבעלה מדרבנן בעלמא, מ"מ אינה מצויה אצל אביה אלא אצל בעלה". ומבואר שיש דין דאורייתא שהאשה צריכה להיות מצויה "אצל בעלה", מסתבר בשביל להיות מצויה לו לעזרתו ולצרכיו^(ז)]. ועכ"פ לדרך הפנ"י יתכן לבאר ש"קנין" האשה הוא מצד הבעלות למלאכה.

אפשרות ד': קנין לשיעבוד לאישות

הגאון הנצי"ב זצ"ל נקט שקנין הקידושין הוא לענין אישות^(ח).

(ז). לענין אישות, לא מסתבר שעניני הלילה יעכבו את האשה מלשרת הוריה בשעות היום.
(ח). וכן ראיתי מביאים שנקט כנצי"ב גם הגאון רבי יצחק רבינובין זצ"ל מפונבוין' בשיעוריו, וראה לו בשו"ת זכר יצחק (מכון ירושלים, בעריכת מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל) ח"ב סי' מת. [ממו"ר הרב מרדכי

וז"ל בשו"ת משיב דבר (ח"ד סי' לה): "בענין קנין אשה לבעלה מה היא, ולמה ולא יזוה תכלית נקנית, מהתורה הן אין לאיש על אשתו שום קנין כי אם לאישות בלבד, אבל זולת אישות אין לבעל שום קנין. ולכן אם נדרה ואמרה הנאת תשמישי עליך א"צ להפר, וכופה ומשמשתו, משום שלזה היא קנויה לבעלה. ודברים ברורים הם. ומה שכתוב בתורה כי הוא קנין כספו, וכן מה שנמצא דאשתו של אדם הוי כעבדו ושפחתו, הכונה כמו שבעבדו ושפחתו, הכונה בקנין למעשה ידיהם, כך אשתו לאישות, ולא זולת. וההוכחה הפשוטה לזה ממה שפשוט לחזו"ל דעפ"י התורה אין מעשה ידי אשה לבעלה, ומאין למדו זאת וכי מבואר בתורה שכן הוא, והלא כתיב בה קנין כספו כמו בעבד ושפחה, ומנלן שאין מעשה ידיה לבעלה. ולהיפך מנלן דמשועבדת אשתו לבעלה ואינה יכולה לאסור עצמה על בעלה, בשלמא אם הוא נדר ואמר הנאת תשמישי עליך אינו חל הנדר שהוא מקרא מלא ועונתה לא יגרע^ט, הא אצלה אין כתיב אזהרה שלא תמנע ממנו הנאת תשמישה, ומנלן שהיא מחויבת להזקק לו, ודלמא קנין כספו הוא לשארי דברים כמו שפחתו. אלא הוא דבר ברור ומושכל ראשון דמשמעות "כי יקח איש אשה" הוא למה דמסיים הכתוב ובעלה או ובא אליה, ולא יותר, מזה למדנו דלזה

שטרנברג שליט"א (בשיעור בישיבת מרכז הרב, קיץ תשנ"ד) שמעת; שאע"פ שמדברי הנצי"ב משמע שהוא קנין לאישות כבר משעת הקידושין, מ"מ אפשר לחלק ולהעיר, שמשעת הקידושין יש רק היתר ביאה (מדאורייתא), והשיעבוד לאישות הוא משעת הנישואין שכנסה לביתו. ובספר אחד בזמננו ראיתי יותר מזה, שכתב זאת כקושיה על הנצי"ב, שהרי ההתחייבות לאישות מתחילה רק מהנישואין. ואיני יודע פשיטתו, מדין דאורייתא שהאשה מותרת לבעלה כבר בקידושין, מאן יימר שלא מתחיל כבר מאז כבר הקנין לזה, אלא שמעשית אינה אצלו בד"כ. לכן נראה יותר שיש כאן רק הערה בדברי הנצי"ב, שאינו מוכרח שמתחיל כבר בקידושין, ולא קושיה עליו (וכלשון אחד מעורכי ירחון האוצר: "לא קשה מידי, כי הקידושין סיבה עיקרית לזה, אלא דצריך חופה להכניסה לרשותו בפועל אבל היסוד הוא הקידושין שהוא הקניין, וזה ברור"). וראה היטב בדברי הגרש"י בורנשטיין זצ"ל, ר"י קרית מלך, בספרו זאת ליעקב על קידושין, עמ' א בהערה].

ט). מבואר בנדרים טו, ב שהנדר שלו לא חל, מפני: "והא משתעבד לה מדאורייתא, דכתיב שארה כסותה ועונתה לא יגרע". ונחלקו הראשונים האם הוא מחמת שהבעל גם משועבד לאשתו לעונה, והוא כדבר שאינו שלו, או מפני שהוא נדר לבטל את המצוה, "שארה כסותה ועונתה לא יגרע", עיי"ש ברא"ש, בר"ן ובשטמ"ק. ובקהילות יעקב (נדרים תחילת סי' יד לפי המיספור במהדורה האחרונה) באר היטב, שמי שכתב הטעם מחמת המצוה ס"ל שהבעל אינו משועבד לאשה לתשמיש, ואינו קנוי לה לזה כשם שהיא קנויה לו, אלא יש עליו רק מצוה, עיי"ש. וע"ע שם היטב מש"כ הגר"א ארלנגר שליט"א בברכת אברהם [וע"ע דין "מורד" באשתו לתשמיש, בשו"ע אה"ע תחילת סי' עז].

הפרט היא קנויה לו כמו שפחה לעבודה ולא יותר^(א). ...דברור לחז"ל שאין לבעל שום זכות מהתורה באשתו יותר מעניני אישות והשייך לה והוא הפרת נדריה שבינו לבינה או עינוי נפש שנוגע לאישות...

וקנין אשה לאיש בעניני אישות הוא מועיל ... אשה שהיא קנויה לו היא מחויבת להזקק בכל עת שירצה, ואם אינה מזדקקת לו ברצון יכול לכופה, כמו שהאדון כופה שפחתו לעשות מלאכתו. וכל זה הם דברים ברורים ואין כדאי להפוך עוד בזה:

...אלא הענין הוא שאשה היא קנויה ומקודשת, ושני דברים הם^(ב), דקנין הוא שהיא מחויבת להזקק לבעלה כמו שהעבד מחויב לעשות מלאכת בעליו, וקידושין שהוא כהקדש, היינו שהיא אסורה לאחר, ותרי מילי נינהו וכו' ...נחזור לענין, שאין ספק בזה שהאשה אינה קנויה לבעל אלא לאישות ולא זולת, ואין לדבר בזה עוד^(ג).

ומש"כ הנצי"ב בתוך דבריו ש"יכול לכופה" לאישות, נראה שכוונתו לכפיה בדין, ואם לא נשמעת לו מגרשה בלי כתובה, והוא דין "מורדת" עם כל פרטיו והלכותיו^(ד), ולא כפיה מעשית כפשוטו^(ה).

ועכ"פ עולה שיש לאיש קנין ובעלות על אשתו לגבי ענין האישות, והוא גדר בעלות לגבי עצם חובתה כלפיו לתשמיש, אבל לא ברור שיש בעלות וקנין גמור

(א). נראה שלפי דברי הנצי"ב יובן היטב מדוע הרמב"ם (הל' אישות פי"ב) ברשימתו הארוכה והמסודרת מה הם חובות וזכויות הבעל והאשה זל"ז לא כתב מאומה על חובתה לעניני תשמיש! ודוק [וגם לא כתב שם את חובת המלאכות של הבית, אולי גם כאן, כמו שהתבאר לעיל, שיש צד לומר שכל הקנין הוא עבור זה, ודוק].

(בא). שלא תלויים אחד בשני, ראה שם שהביא ראייה מחייבי לאווין שקידושין תופשים בהם, אע"פ שיש איסור ביאה ואין "קנין" לאישות, מצד גדר "קידושין" שנחשבת אשת איש ואסורה לאחרים [וקצת חידוש הדבר לומר שלא בכל קידושין יש גדר "קנין"].

(כב). ראה הסוגיה בכתובות סג, א ואילך, וש"ע אה"ע סי' עז. וראה סיכומים ודיונים בספר "בת נעוות המרדות" לרבי רפאל אהרן בן שמעון זצ"ל, מרבני מצרים (י"ל תש"ס), וספר "טללי שמואל" לרב שמואל טולידנו שליט"א (ראשון לציון תשנ"ה).

(כג). כמבואר ב"תשע מידות" שאחת מהם היא "אנוסה". אמנם היה מקום לדחוק שיש לו רשות קנינית לכך, ורק אסור מצד גדרי הדרך ארץ והקדושה, וצ"ע.

לעשות בה כרצונו, ולמשל התדירות אינה כלולה בחובה זו^{כד}. ובראשונים דנו האם יכול באישות לנהוג בה כרצונו או שרק לפי מנהג העולם^{כה}.

למה חז"ל חידשו לשון קידושין

הנה שאלה זו כבר שאל הגאון בעל הבכור שור בחידושיו תחילת קידושין, מדוע חז"ל חידשו לשון קידושין, ולא השאירו זאת על לשון דאורייתא של קיחה וקנין, עיי"ש.

ובפשטות אפ"ל שתיקנו כן מצד שרצו לומר ולרמוז לנו את צד הקדושה שיש בקשר בין איש לאשה, וכמו שהרחיב ע"ז באיגרת הקודש המיוחסת לרמב"ן [ובכך א"ש מדוע נדו גם מלשון אירוסין המפורשת בתורה].

ובספר ילקוט הגרשוני (לחד מחכמי הונגריה האחרונים) בסוף חידושיו על קידושין, באר שלא רצו להשאיר בלשון קנין, שנדמה לאינשי כלשון חפץ הקנוי ויזלזלו בו, ונקטו לשון קידושין, שיכבדה כחפץ של קודש, עיי"ש.

ולכאורה לפי דברי הנצי"ב זצ"ל, שהוא שיעבוד לאישות, מוכן מדוע חז"ל שינו, שהרי מדרבנן היא אסורה על בעלה עד שעת נישואין, "כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה", ויוצא שאין כבר גדר "קנין" למעשה^{כו}, ודוק.

כד). אינה חייבת להענות לו כל הזמן, כעונת הטיילין (אחרונים, ראה היטב שו"ת מהרי"ט ח"א סי' ה, ושם לשונו החשובה לענינו: "נראה דלא כייפי לה, שאינה שבויתת חרב להודקק לו בכל שעה").
כה). בנדרים כ, ב איתא: "ההיא דאתאי לקמיה דרבי, אמרה לו: רבי, ערכתי לו שלחן והפכו! אמר לה: בתי, תורה התירתך, ואני מה אעשה לך. ההיא דאתאי לקמיה דרבי, אמרה לו: רבי, ערכתי לו שלחן והפכו! אמר: מאי שנא מן בינתא". וכתב שם בר"ן: "התורה התירתך - דכתיב כי יקח איש אשה, שהיא לקוחה לו לעשות בה כל חפצו". ומבואר שהיינו אפילו בעל כרחה, מפני היסוד שכתב גם הנצי"ב, שיש לאיש קנין וזכות באשתו לאישות [אבל הראב"ד בבעלי הנפש (עמ' קכג במהד' הרב קפאח, מוסד הרב קוק) הביא בזה שתי שיטות, ונקט כשיטה הראשונה שאסור לבעל לעשות כן באשתו נגד רצונה, עיי"ש. אמנם משמע שם בלשונו שבא לדון מגדרי איסור, אבל אה"נ יתכן שמסכים לר"ן שמצד הגדר הקניני יש לו זכות לכך, ודוק]. ועכ"פ מדברי הר"ן הנ"ל משמע קצת שנקט כיסוד הנצי"ב, שהקחה והקנין היא לענין אישות, ויל"ע. וגם בפירוש רבי אברהם מן ההר (מהד' בלוי) על מסכת נדרים שם איתא: "האומרת לבעלה הנאה שיש לך מתשמישי אסורה עליך כופין אותה, שהיא קנויה לו לתשמיש, דכתיב כי יקח".

הדרכת הגדולים לחתן לכוון בקידושין לשם קנין

כתב בשו"ת דברי יציב (אה"ע סימן נו): "ונראה שכדי לחוש להך דיעה שהוא ענין קנין, נהגו רבים, וכן מנהגי, להגיד לחתן שמלבד כוונת המצוה יכוין גם לשם קנין שהוא קונה אותה ע"י הקידושין כמו שקונים חפץ". וכ"כ בספר שלחן העוז (דף קכח), צויין בספר שו"ע המקוצר לרב רצאבי שליט"א (ח"ז עמ' קסג) וכתב כך למעשה.

ונמצא כן גם בעוד הדרכות של גדולי ישראל, שלמעשה הדריכו כן, מובאים כאן מתוך מה שראיתי בחוברת "מנחה לחיים" (הרב ישי מזלומיאן שליט"א, תשרי תשס"ו):

מהנהגות והדרכות הגרא"מ שך זצ"ל (שם עמ' י): "היה מזכיר לחתן לכוון בשעת הקידושין לשם קנין ולשם מצוות קידושין". מהנהגות והדרכות הגרי"ש אלישיב זצ"ל (שם עמ' יח): "החתן צריך לכוון בשעת נתינת הטבעת שהוא קונה את אשתו". מהנהגות והדרכות הגר"ד פוברסקי זצ"ל (שם עמ' כב): "פעם אחת אמר לחתן טרם החתונה שיזכור שזהו גם כן קנין, לבד מהקידושין, ועליו לדעת איך עושים ואיך חל הקנין, וגם לדעת שיש קידושין עם הקנין הזה".

וכן שמעתי בזמנו (ישיבת מרכז הרב, קיץ תשנ"ד) ממו"ר הרב מרדכי שטרנברג שליט"א, שלכאורה החתן אמור להבין את גדר הקנין שהוא עושה בקידושין. וכעין מש"כ הגרשז"א זצ"ל במנחת שלמה (ח"א סי' לו וסי' נג) לגבי הפרשת תרו"מ, שצריכים להבין הענין שעושים ולא סתם קריאת נוסח, וכעין ביטול חמץ שצריך להבין הנוסח, עיי"ש.

[וכל אלו הם דברים מחודשים, ונראה שאינם לעיכובא, וברור שרוב החתנים הצעירים אינם יודעים כלל על ענין הקנין, וגם אלו שידועים כמה מהם יודעים ומבינים את הלומדות לאיזה דבר האשה נקנית, וככל מה שהתבאר בס"ד במאמר זה. ובלשון הרי אומרים היום נוסח "מקודשת לי", ומכוון מסתמא על דעת האמת

כו). נראה שגרע טפי ממש"כ לעיל בהערה, שאם מדין תורה האשה הארוסה מותרת לבעלה אפ"ל שכבר מאז חל קנין האישות אע"פ שעדיין למעשה הארוסה בבית בעלה, שאחרי שחז"ל אסרו ארוסה לבעלה כבר לא נחשב לקנין לגבי זה. אמנם לא מוכרח, ואפ"ל שאה"נ גם אחרי האיסור דרבנן אפ"ל קנין לאישות מהאירוסין, וצ"ע.

בלשון זו, ו"כדת משה וישראל", ולא אכפ"ל הדברים שבלב מה מבין בגדר הדבר. וגם לאידך גיסא, אם חשב באמת "קנין" והבין בטעות קנין גופו, גם לא אכפ"ל, שלא אמר בכלל לשון זו, וגם אם יגיד "הרי את קנויה לי" לא איכפ"ל דברים שבלב שלו].

דברי השקפה: בחינות בעלי ואישי

ואע"פ שהמאמר עוסק בדברי סוגיה והלכה, מ"מ נראה לסיים במעט דברי השקפה, שהעולה לנו מכל זה שאין לנשים "לדאוג" ולהצטער מלשון "קנין" האמור במשנה, וכמו שהתבאר בהרחבה בכל המאמר. ומה לנו לשון יותר ברורה וחדה מלשון אדוננו הריטב"א בחידושו על קידושין ו, ב (טור נו במהד' מוה"ק): "ואם מפני שמקנה לו עצמה - הרי הוא קונה אדון לעצמו"^כ! כביכול לא קיבל הנאה מהקידושין^{כז}, שהרי בסך הכל חיוביו אליה גדולים ורבים מאשר להיפך.

ונסיים בדברי הנביא (הושע ב, יח) שאשה יכולה לקרוא "בעלי" או "אישי": "שם בעל מורה על הממשלה והקנין, שמושל על הדבר מפני שהוא שלו וקנינו, ושם איש מורה על האהבה והקורבה והאישות" (מלבי"ם שם).

ובאמת מזה הרבה דורות נשי דידן כולן חשוכות הן (רמ"א לגבי הסבה), ואינן כפופות כ"כ. וממילא עולה מעמד ה"אישי" ממעמד ה"בעלי", לחזק את קשר החיבה יותר מאשר את קשר הבעלות.

ומ"מ גם אם נאמר שמהלך זה הנמצא בעולם ובישראל הוא כללית לטובה, מ"מ לא נשמע לתרבות המערבית הדואגת בצורה שטחית לכבוד האשה^{כח}, ומעלה את "מעמד האשה" כשווה לבעלה, בכיטול גמור של מושג "בעלי", אלא תמיד שני המושגים נכונים, בחינת אישי ובעלי, וכמבואר לעיל שאשה כשרה עושה רצון

כו). לשון חז"ל לגבי הקונה עבד עברי, וברור שהוא לשון הפלגה, שסך הכל העבד עובד הרבה לאדונו, אלא שיש גם בחינה כזאת. ובריטב"א כאן לגבי אשה יל"ע גם האם כוונתו כע"ז.

כח). אמנם עיי"ש בהערת המהדיר שהביא את דברי המחנ"א שתמה על הריטב"א, ומש"כ ליישב הקה"י בסי' ז.

כט). כידוע שהוא בחינת חזיר הפושט את טלפיו ואומר טהור אני, ואיך אפשר לדבר מצד אחד על כבוד האשה ומאידך גם על מתירנות גמורה, מה שמשפיל את כבוד האשה עד עפר, ואכמ"ל.

בעלה, וכך "ציוו חכמים" וכך "דרך בנות ישראל הקדושים הטהורים". ובס"ד כאן בארנו מושג עקרוני בקידושין, של "קנין" האשה, לדברים מסויימים.

